

*Драгана Радојичић**

НАКИТ У ХЕРЦЕГНОВСКОМ КРАЈУ У XVIII ВИЈЕКУ

Културни феномен у који спада и накит говори о извјесним особинама друштва кроз испуњавање извјесних функција, које могу бити средство за задовољавање друштвених потреба.

Основна намјена накита, ако апстрахујемо његову магијско-културну улогу у примитивним срединама, има за циљ да украси власника. Кроз украшаваће показује се друштвени положај, имовно стање, а преко умјетничких својстава накита власников степен образованости и његов културни ниво.

Често се дешава да у једној друштвеној и културној заједници економски успони и падови у општем процесу развитка одражавају у квантитету и скупочјености накита, и то независно од степена културе и истанчаности естетских мјерила те средине.

Дакле, сагледавају се различити аспекти живота, пошто је накит омиљен сваком човјеку од богатог до сиромашног, и омогућава да се кроз њега ближе упозна одређено друштво у одређеним временским оквирима.

Проучити накит свих друштвених слојева у XVIII вијеку у сјеверозападном дијелу Боке Которске - херцегновском крају - занимљиво је и значајно. Омогућава да се сазна о стилу живота и духу времена, у којем је настајао и трајао.

Велике историјске, друштвене и идеолошке промјене омеђују период проучавања ове проблематике, те се може рећи да су и оне битно утицале на предмет нашег интересовања (слојевитост становништва које свој економски успон доживљава током XVIII вијека). Накит у XVIII вијеку у херцегновском крају својеврсни је одраз времена када је дошло до великих миграционих кретања и промјене друштвене и политичке власти.

*Др Драгана Радојичић, доцент Факултета за поморство, Котор

У накиту су уочљиви утицаји оријенталног, западног и старобалканског-средњовјековног стила.

Захваљујући грађи Архива Херцег-Новога, а на основу пописа прђија-мираза (јер готово да других доказа нема), настала је и описана слика накита.

Рад Ђ. Петровић, *Херцеговски златари у XVIII вијеку*, једина је исцрпна студија која даје, на до сада необјављеним подацима, опширан осврт на овај значајан занат у овом крају. У оквиру заната златарство у Херцег-Новом заузимало је најзначајније мјесто током XVIII вијека. Развој златарског заната у херцеговском крају од краја XVII па током XVIII вијека и даље, пратио је развој занаства у цјелини у духу оног времена и живљења у граду и његовој околини. Од првог златара из 1690. године па до пада Млетачке републике 1797. године у граду је радило 25 златара. У појединим временским периодима у Херцег-Новога, граду који је бројао 1500 становника, радило је истовремено 10 до 12 златара.¹ То је значајан број, који указује на велику потрошњу становништва. У исто вријеме, на примјер, у граду Сплиту радило је по седам златара одједном.² А Сплит је био далеко развијенији урбани град и трговачки центар него што је то био у истом временском периоду Херцег-Нови.

Осим накита из домаћих радионица, знатне количине су се увозиле из Венеције или других градова Италије. Треба знати да је Венеција била велики центар трговине бисерима и другим драгим камењем, у којој су се окупљали стручњаци за обраду и фисање драгог камења.

Херцеговски златари морали су бити на добром гласу, јер су њихови наручиоци били из угледних породица из свих крајева Боке. Ова чињеница је значајна ако знамо да је у XVIII вијеку у Котору радило 38 златара и да је ту златарство имало дугу традицију.³

Дјелатност златара XVIII вијека у Херцег-Новом била је усмјерена на израду предмета за црквене потребе, као и предмета који су подмиривали потребе и жеље житеља града и околине. Овдје можемо говорити о бројним и разним предметима: оковима на оружју, украсима на одјећи, накиту, појасевима и предметима који спадају у инвентар покућства. Новљани су сигурно набављали накит и из других крајева, што је био израз њиховних потреба, укуса, начина живота и развијених трговачких и културних веза са другим људима и крајевима.⁴

Архивска документа којима располажемо, ближе речено она која се односе на прђију и опоруке, пружају податке о томе да су многи

¹ Ђ. Петровић, *Херцеговски златари у XVIII веку*, Бока 15-16, Херцег-Нови 1984, 14.

² Божих Бузанчић, *Приредни и друштвени живот Сплита у XVIII стољећу*, Загреб 1986.

³ Ђ. Петровић, н.дј., 19.

⁴ Ђ. Петровић, н.дј., 20.

златари радили по наруџби и прилагођавали се укусу наручилаца или средине у којој је накит продаван.

Златарске производе каткад налазимо смао набројане, а понекад и детаљније описане. Израђивани су од злата, сребра, позлаћени, и посребрени, са емајлом, бисерима и драгим камењем, са коралом или ћилибаром fine израде. Поједини облици накита које је носио богати слој становништва готово у непромијењеном облику преносили су се у народну ношњу и тамо конзервирани. О овој врсти златарског умијећа сазнајемо искључиво из архивске грађе, јер нема сигурно датираних предмета профаног карактера из овог периода, који би се могли везати за златаре Херцег-Новог.

За одређени слој становништва, то јест онај који је живио у градској околини и одржавао своју традиционалну одјећу, златари су израђивали украсне предмете који су чинили спој сачуваног наслеђа из средњег вијека и касније прихваћених елемената оријенталног накита или само турцизираних назива за већ постојеће врсте украса, као и оног накита који је импортован из Италије. Овај накит је саставни дио свечане ношње коју је домаће становништво донијело и очувало у новој средини.⁵ Биле су то: амбрете, чапазе, дугмета, петљице од сребра-пулчазии (азоле), појасеви-ћемери, пафте, фјубе, укошњак, игле, бритоле, минђуше, огрлице, перусини, прстеће, наруквице, gioello, медаљони и sigavescio.

Амбрете - односно „обрете” у ћирилским документима су сребрне, најчешће позлаћене округле плоче које су стављане на предњи дио кошуље или хаљине.⁶ Носиле су се у пару, а састављане „синђирима” (ланчић). Стане Риђанин 1695. године донијела је у прђију Рају Петровићу везене кошуље са сребрним амбретама.⁷ По један пар донијела је у прђију 1739. године и Јелена, супруга капетана Лазари.⁸ Затим Стане Ломбардић, која се 1743. године удала за Николу Лазарева,⁹ као и Деспа Чурђић, која је од брата Луке 1744. године приликом своје удаје добила такође један пар амбрета.¹⁰ По три пара амбрета у прђији су донијеле: Јеролима, која се 1690. године удала за капетана Зое Томера,¹¹ „три пара амбрета на халине” у прђији је имала Јована Пишчевић, која се 1702. године удала за Константина Вучићева на Топлој.¹² Луција Никичевић, жена Ђорђа Сарабаће, 1730. године,

⁵ Ђ. Петровић, н.дј., 21.

⁶ Ђ. Петровић, н.дј., 21.

⁷ Архив Херцег-Новог (даље: АХ), Политичко управни млетачки архив (даље: ПУМА), ф. 12, 4. Документ је писан ћирилицом и стоји „обрете”, као што у документу ПУМА, ф. 140, 69, стоји „imbreta”.

⁸ ПУМА, ф. 136, 66.

⁹ ПУМА, ф. 146, 498.

¹⁰ ПУМА, књ. 99, 35.

¹¹ ПУМА, ф. 31, 120.

¹² ПУМА, ф. 22, 3.

приликом своје удаје доноси у прђију три пара амбрета,¹³ као и сестра Јована и Трипа Лазаревића из Пераста, која се 1731. године удала за Сава Сарабачу са Топле.¹⁴ Савка Раевић са Пода приликом ступања у брак 1741. године с Илијом Јовановићем Телембаком, са Топле, донијела је тринаест пари амбрета од позлаћеног сребра.¹⁵

Судећи по расположивим документима, амбрете ношене у Херцег-Новом у првој половини XVIII вијека, изгледа да су припадале свечаној ношњи донесеној из старог завичаја. У сусједном рисанском крају оне се јављају и у XIX вијеку.¹⁶

Чапрази. - У другој деценији XVIII вијека помиње се „сребра ковата чапраза”. Према објашњењу А. Шкаљића, чаправе су били украсни гајтани са крупним дугметима на горњој мушкој одјећи који су се налазили с обе стране предњица. На једној поли била су дугмад, а на другој петљице помоћу којих се одећа закопчавала.¹⁷

Дугмад. - „луцад” - „ботони” - употребни и украсни накит. Они су стављани заједно или појединачно на предње дјелове и рукаве женских кошуља, камижолу, долама, јечерми, корета. Обично су биле од сребра или позлаћена, рађена техником ливења.¹⁸

У пописима прђија дугмад се налазе и као посебан накит и као саставни дио одјевних предмета.

По сам сребрних дугмади донијеле су: Јована Петраци удата Циетовић¹⁹ и Стане Николина приликом удаје за Ђенара Ређио.²⁰ Илија Матишоровић са Пода дао је својој кћерки Јани, која се 1735. године удала за Марка сина Петра Вуковића из Новог Села, девет сребрних дугмади.²¹ Десет оваквих дугмади добила је и Занета Ређио.²² Сребрну дугмад дао је Митар Ломбардић кћерки Стани приликом ступања у брак 1743. године.²³ Жена Сава Сарабаче у својој прђији донијела је четрдесет и шест сребрних дугмади.²⁴ Марија удата Баколо у својој иначе накитом веома скупоцјеној прђији имала је чак седамдесет сребрних дугмади.²⁵ Марија Матковић је такође имала већи број дугмади за камижолу „botoni d'argente con camisole”.²⁶

¹³ ПУМА, ф. 103, 254.

¹⁴ ПУМА, ф. 103, 330.

¹⁵ ПУМА, ф. 140, 69.

¹⁶ Ђ. Петровић, н. дј., 21.

¹⁷ Ђ. Петровић, н. дј., 22.

¹⁸ Ђ. Петровић, н. дј., 22.

¹⁹ ПУМА, ф. 57, 61, 1723.

²⁰ ПУМА, ф. 78, 5, 1723.

²¹ ПУМА, ф. 118, 6.

²² ПУМА, ф. 100, 128, 1727.

²³ ПУМА, ф. 146, 498, 1743.

²⁴ ПУМА, ф. 103, 300, 1731.

²⁵ ПУМА, ф. 44, 82, 1713.

²⁶ ПУМА, ф. 78, 1, 1717.

Наведени подаци показују да су дугмад најчешће била у употреби код „нових поданика”, али их је посједовало и италијанско становништво.

Петљице. - „пулчазии” - (asole). - Златари су радили и посебну врсту петљица од сребра или позлаћеног сребра. Оне су стављане на корете (1702), маншете („наруквице”, 1741), а помињу се и као засебан предмет у пару (1739). Почетком XVIII вијека називани су „пулчазии” „I коретац од свите с пуцадима сребрним с пулчазима троструким позлаћеним”. Одговарајући израз у италијанском језику за овај термин турског поријекла био је „asola”.²⁷

Појас. - ђемер, ношен је уз традиционални костим. Израђивали су га и херцеговски златари, који су у основи слиједили средњовјековну традицију без обзира на поријекло њихових назива.²⁸

Појас је био веома скупоцјен накит, па и није био често у употреби. Имале су га само: Јована Пишчевић 1702. године, и то од срме позлаћен,²⁹ и Деспа Чурђић 1744. године, која је имала два сребрна појаса.³⁰ На основу ових оскудних податка није нам могуће детаљније описати овај накит.

Вјероватно су ови појасеви припадали истом типу као и ђемер, „уски женски украсни појас”, добро познат из црногорске женске одјеће. Вемер се у херцеговским документима помиње у једном попису прђије из 1736. године и био је веома скуп, процијењен је на 18 цекина.³¹

Пафте. - познате копче оријенталног поријекла састављене од два једнака комада утврђених облика и украса према радионицама и периодима, налазимо и у двије прђије из херцеговског краја.³² Тако је Стане Владисавић имала сребрне пафте, а Госпава Павловић је у својој прђији донијела пафте стављене на тканицу.³³

Копче - „fiube” - Појасеви који су се носили око женског струка, закопчавани су копчама - „фиубама” у ћирилским документима, а у венецијанском дијалекту називане „fiuba”³⁴ За израду ових копчи користило се сребро. Посједовале су их: Магдалена Варазан,³⁵ Анђа Мијајловић,³⁶ Ана

²⁷ Ђ. Петровић, н. дј., 22.

²⁸ Ђ. Петровић, н. дј., 24.

²⁹ ПУМА, ф. 22,3.

³⁰ ПУМА, књ. 99, 35.

³¹ Ђ. Петровић, н. дј., 24-25.

³² Ђ. Петровић, н. дј., 25.

³³ П. Шеровић, *Прилози за проучавање народног живота у Боки Которској у XVIII вијеку*, Гласник Етнографског музеја Београд 24, Београд 1961. 108-109.

³⁴ Боери.

³⁵ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

³⁶ ПУМА, ф. 148, 131. 1724.

Ђоновић,³⁷ Малгарита Белоти,³⁸ Јелена Лазари,³⁹ Марија Андровић⁴⁰ и Мариета Белоти.⁴¹

Мода XVIII вијека захтијевла је на ципелама украсне шнале, које су посједовале и удаваче из херцеговског краја. Биле су сребрне, а у својој прћији донијеле су их: служавка Ивана Буровића,⁴² Анђе Мијајловић,⁴³ Анета Пишчевић⁴⁴ и Деспа Чурђић.⁴⁵

Игле - За кићење Херцеговљанки у XVIII вијеку била је карактеристична и велика употреба разних врсти игала. Њихова примјена је била разноврсна, те су тако ношене као украс на оглављима, на оковратницима, као и на прслуцима.

Величина им је зависила од намјене. Најчешће се у прћијама наводе оне игле које су биле саставни дио оглавља удатих жена. Те игле биле су мале, велике, а израђиване су од сребра или са позлатом и од злата. Бројност игала у пописима прћија је различита и зависила је од куповне моћи имаоца. Грађански слој становништва најчешће је посједовао сребрне игле. Скупоцјеније су биле оне које су на врху имале украс у облику јабуке - „*potolo*“.⁴⁶ Од домаћег становништва игле за главу посједовале су: служавка Ивана Буровића,⁴⁷ Марија Матковић,⁴⁸ Елена Раковић,⁴⁹ Јована Петраци Циетовић,⁵⁰ Магдалена Мијајловић,⁵¹ Стане Николина,⁵² Марија Крста Маркова из Столива,⁵³ Маре Сабљичић,⁵⁴ Анђа Мијајловић,⁵⁵ Ана Ђоновић,⁵⁶ Јана Матишоровић,⁵⁷ Јелена, удовица Мата Лазарева,⁵⁸ Савка Раевић⁵⁹ и Деспа Чурђић.⁶⁰

³⁷ ПУМА, ф. 104, 18. 1730.

³⁸ ПУМА, ф. 116, 53. 1734.

³⁹ ПУМА, ф. 130, 66. 1739.

⁴⁰ ПУМА, ф. 160, 18. 1775.

⁴¹ ПУМА, књ. 91, 57. 1786.

⁴² ПУМА, ф. 44, 77. 1713.

⁴³ ПУМА, ф. 148, 131. 1724.

⁴⁴ ПУМА, ф. 146, 218. 1743.

⁴⁵ ПУМА, књ. 99, 35. 1744.

⁴⁶ ПУМА, ф. 100, 128. 1727.

⁴⁷ ПУМА, ф. 44, 77. 1713.

⁴⁸ ПУМА, ф. 78, 1. 1717.

⁴⁹ ПУМА, ф. 75, 110. 1723.

⁵⁰ ПУМА, ф. 57, 61. 1723.

⁵¹ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

⁵² ПУМА, ф. 78, 5. 1723.

⁵³ ПУМА, ф. 148, 131. 1724.

⁵⁴ ПУМА, ф. 140, 81. 1724.

⁵⁵ ПУМА, ф. 148, 131. 1724.

⁵⁶ ПУМА, ф. 104, 18. 1730.

⁵⁷ ПУМА, ф. 118, 6. 1735.

⁵⁸ ПУМА, ф. 130, 66. 1739.

⁵⁹ ПУМА, ф. 140, 69. 1741.

⁶⁰ ПУМА, књ. 99, 25. 1744.

Од Италијанки игле за косу су имале: Јелена Томеро,⁶¹ Марија Баколо,⁶² Занета Ређио,⁶³ Малгарита Белоти,⁶⁴ Стефана Горзон,⁶⁵ Анета Гамберини⁶⁶ и Малгарита Иларић.⁶⁷

Сребрне игле носиле су се и на одјећи као украсно употребни предмет, а углавном су их посједовале католикиње и Италијанке.

Игле од сребра носиле су се и на оковратницима. Једне такве посједовала је Анета Гамберини.⁶⁸

Поред игала на оковратницима сусрећемо их и на прслуцима. По једну сребрну иглу за прслук имале су Елена Раковић⁶⁹ и Јована Петраци,⁷⁰ а двије такве сребрне игле у рђији је донијела Магдалена Варазан.⁷¹

Укошњак - Украсне мрежице, познате из средњег вијека, којима су жене красиле косу, у херцеговском крају називане су „укошњак”, или „укошник”. Носиле су их само богатије удаваче, јер су биле скупе израђиване од позлаћеног сребра.⁷² Имале су их Јане Матишоровић⁷³ и Савка Раевић.⁷⁴

Минђуше - Минђуше су накит који је имао распрострањену примјену код удатих жена херцеговског краја током цијелог XVIII вијека, без обзира на имовно стање и вјерску припадност.

У ћирилским документима минђуше су означаване двојаким термином: бирнице и брњице, називом карактеристичним у Боки Которској до данашњих дана.⁷⁵ У документима на италијанском језику називају се *ogechini*. Лингвисти су утврдили да термин брњица за овај накит налазимо означен у ћирилским документима, без обзира да ли је поријеклом прасловенска посуђеница из готског или лексико-кологички реликт из илирско-трачког пастирског језика, значи колутућ, пас, то јест предмет који нешто заокружује или који је заокружен.⁷⁶

⁶¹ ПУМА, ф. 31, 120. 1690.

⁶² ПУМА, ф. 44, 82. 1713.

⁶³ ПУМА, ф. 100, 128.

⁶⁴ ПУМА, ф. 116, 53. 1734.

⁶⁵ ПУМА, ф. 136, 5. 1740.

⁶⁶ ПУМА, ф. 146, 218. 1743.

⁶⁷ ПУМА, књ. 91, 57. 1786.

⁶⁸ ПУМА, ф. 146, 218. 1743.

⁶⁹ ПУМА, ф. 75, 110. 1723.

⁷⁰ ПУМА, ф. 57, 61. 1723.

⁷¹ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

⁷² Ђ. Петровић, н. дј., 24.

⁷³ ПУМА, ф. 118, 6. 1735.

⁷⁵ Ђ. Петровић, н. дј., 27.

⁷⁶ Ђ. Петровић, н. дј., 21.

Задивљујуће је обиље врста минђуша, како у украшавању тако и у врсти материјала од којих су израђиване, у посједу становника Херцег-Новога у XVIII вијеку.

Минђуше од сребра и са сребрном позлатом сигурно су сачињавале посебну врсту овог накита, јер су припадале искључиво женама домаће популације и вјероватно су биле рад херцегновских златара.

Поред ових, биле су бројне и оне од злата, као и у комбинацији злата и емајла. Понеке су искључиво рађене у филигранској техници. Веома су биле бројне и минђуше израђиване од злата, а украшаване бисерима.

Сребрне минђуше са позлатом посједовала је Јована Пишчевић,⁷⁷ као и Марија кћерка Крста Маркова из Столива, која се 1724. године удала у Херцег-Нови,⁷⁸ док је Деспа Чурђић имала минђуше за које се наглашава да су израђене у лијепом филигранском раду.⁷⁹ На име прђије од својих родитеља сребрне минђуше са позлатом добиле су и: Јане Матишоровић,⁸⁰ Савка Раевић,⁸¹ Стане Ломбардић⁸² и Стане Терзић.⁸³

Сребрне минђуше без позлате и украса једино је у својој прђији посједовала Катарина Бјелопавлић.⁸⁴

Златне минђуше имала је Стане, која се 1695. године удала за Раја Петровића⁸⁵, а два пара златних минђуша добила је 1713. године служавка Ивана Буровића,⁸⁶ Марија Матковић је приликом удаје добила од своје браће 1717. године златне минђуше⁸⁷ какве је имала и Јована Циетовић⁸⁸. По један пар златних минђуша имале су: Јевросима Цвијетковић,⁸⁹ Магдалена Цитовић,⁹⁰ Ана Цаватовић⁹¹, Луција Сарабаћа⁹², Јелена Теловић⁹³, Марија Симовић⁹⁴, Катарина Магазиновић⁹⁵ и Елена Сарабаћа.⁹⁶ У опрузи Маргарите Миочевић

⁷⁷ ПУМА, ф. 22, 3. 1702.

⁷⁸ ПУМА, ф. 78, 34.

⁷⁹ ПУМА, књ. 99, 35.

⁸⁰ ПУМА, ф. 118, 6. 1735.

⁸¹ ПУМА, ф. 140, 69. 1741.

⁸² ПУМА, ф. 146, 498. 1743.

⁸³ ПУМА, ф. 90, 14. 1768.

⁸⁴ ПУМА, ф. 103, 306. 1732.

⁸⁵ ПУМА, ф. 22, 4.

⁸⁶ ПУМА, ф. 44, 77.

⁸⁷ ПУМА, ф. 78, 1.

⁸⁸ ПУМА, ф. 57, 61. 1723.

⁸⁹ ПУМА, ф. 75, 442. 1723.

⁹⁰ ПУМА, ф. 78, 270. 1724.

⁹¹ ПУМА, ф. 104, 18. 1730.

⁹² ПУМА, ф. 103, 254. 1730.

⁹³ ПУМА, ф. 103, 257. 1730.

⁹⁴ ПУМА, ф. 103, 309. 1731.

⁹⁵ ПУМА, ф. 103, 306. 1731.

⁹⁶ ПУМА, ф. 103, 300. 1731.

налазиле су се једне златне минђуше. Стане Николина је приликом удаје за Ђенара Ређио у својој прђији донијела једне златне минђуше од 106 карата и једне од 36 карата.⁹⁸ Два пара златних минђуша красиле су уши удаваче Лукреције Ломбардо, која се 1738. године удала за Алфиера Николе Даниели, а биле су тешке 34 карата.⁹⁹

Током XVIII вијека у моди су биле златне минђуше које су израђиване у комбинацији са бисерима и ношене уз бисерне огрлице. Бројност бисера на њима била је различита, зависно од њихове скупоцијености, односно од куповне моћи наручиоца.

Марија Баколо је у својој прђији имала минђуше са бисерима чије је поријекло била Кјођа¹⁰⁰. У прђији су их готово искључиво имале удаваче италијанског поријекла. Поред наведене Марије Баколо, минђуше са два, три, десет, дванаест или чак двадесет и шест бисера имале су и друге Италијанке. Марија Балби имала је минђуше са неколико бисера.¹⁰¹ Поменута Марија Баколо, поред наведених минђуша из Кјође, имала је још два пара, од којих су једне биле са по три бисера.¹⁰² Анзола, жена Петра Фонтане, посједовала је минђуше са по десет бисера¹⁰³, а минђуше украшене са по двадесет и шест бисера припадале су Магдалени Варазан.¹⁰⁴ Златне минђуше са по два бисера налазиле су се у колекцији богатог накита кћерке Мишела де Мишела Занете.¹⁰⁵ Антонија Уголини је у својој прђији имала пар минђуша са бисерима.¹⁰⁶ Минђуше са дванаест бисера добила је приликом удаје 1734. године Малгарита Гвера.¹⁰⁷ У опоруци Јелене Барбете наводи се један пар минђуша са бисерима.¹⁰⁸ Још су три удаваче из друге половине XII вијека у својим прђијама донијеле минђуше са бисерима, а то су: Анета Гамберини,¹⁰⁹ Марија Уголини¹¹⁰ и Маријета Белоти.¹¹¹

Савка Раевих и Марија Царевић чине изузетак, јер су то једине двије удаваче домаће популације које су имале минђуше са бисерима.¹¹² Минђуше Марије Царевић, које је добила од своје браће, биле су златне са по једним великим бисером.¹¹³

⁹⁷ ПУМА, ф. 75, 216. 1721.

⁹⁸ ПУМА, ф. 78, 5. 1723.

⁹⁹ ПУМА, ф. 128, 63.

¹⁰⁰ ПУМА, ф. 44, 82. 1712.

¹⁰¹ ПУМА, ф. 31, 116. 1706.

¹⁰² ПУМА, ф. 44, 82.

¹⁰³ ПУМА, ф. 75, 112. 1723.

¹⁰⁴ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

¹⁰⁵ ПУМА, ф. 100, 128. 1727.

¹⁰⁶ ПУМА, ф. 116, 44. 1734.

¹⁰⁷ ПУМА, ф. 116, 53.

¹⁰⁸ ПУМА, ф. 136, 10. 1741.

¹⁰⁹ ПУМА, ф. 146, 218. 1743.

¹¹⁰ ПУМА, ф. 200, 38. 1758.

¹¹¹ ПУМА, књ. 91, 57. 1786.

¹¹² ПУМА, ф. 140, 69, ф. 160, 18.

¹¹³ ПУМА, ф. 160, 18. 1775.

Осим бисера, минђуше су украшаване и другим украсима, као што су биле оне које је носила Јеролима Рашевић, а биле су са сребрним висуљцима,¹¹⁴ док је Занета Ређио имала минђуше са шест кристалних каменчића на свакој.¹¹⁵ Минђуше Марије Криловић имале су десет viseћих ланчића (пероли).¹¹⁶ Исте минђуше са пет viseћих крушкица налазиле су се и у посједу трговца Марка Ђурђевића из Топле 1741. године.¹¹⁷

Комбинација злата и емајла у изради минђуша у херцеговском крају за релевантни период није имала знатну примјену, јер се овај начин украшавања све мање примјењивао, као и усусједном Дубровнику.¹¹⁸ Минђуше овакве врсте имале су једино Елена Раковић¹¹⁹ и Јевросима Цвијетковић,¹²⁰ обје удаваче из првих деценија XVIII вијека.

Огрлице - Огрлице, омиљен и веома стар накит за украшавање врата и груди жена, носиле су и Новљанке у периоду о ком је ријеч. Могле су бити златне, сребрне, коралне и ћилибарске.

Огрлице од злата јављају се у херцеговским документима у првој половини XVIII вијека, но то не значи да нису ношене и касније. Масивни и тешки ланци од злата који су се обично носили омотани у неколико редова¹²¹ или тањи ланчићи били су врло омиљени на Јадрану, па су то још и данас.

У расположивим пописима прђија не наводе се њихова својства, сем да су понекад посједовали и привјеске. То су обично били крстићи¹²² или неки други пандатив.

Златну огрлицу у прђији добиле су: Марија Баколо¹²³ и Елена Раковић,¹²⁴ Златну огрлицу добила је и Јована Петраци,¹²⁵ као и Андриана Мијајаловић.¹²⁶ Марија Гвера добила је златну огрлицу са привјеском,¹²⁷ а и њена суграђанка Лукреција Ломбардо добила је исти накит.¹²⁸

¹¹⁴ ПУМА, ф. 44, 94, 1731.

¹¹⁵ ПУМА, ф. 100, 128, 1727.

¹¹⁶ ПУМА, ф. 83, 81, 1727.

¹¹⁷ Ђ. Петровић, н. дј., 28, 46.

¹¹⁸ К. Гагро, *Накит у Дубровнику од 15-19 стољећа*, Загреб, Дубровник 1987 (каталог).

¹¹⁹ ПУМА, ф. 75, 110, 1723.

¹²⁰ ПУМА, ф. 75, 442, 1723.

¹²¹ К. Гагро, н. дј., 14.

¹²² Б. Радојковић, *Накит код Срба*, Београд 1969, 42.

¹²³ ПУМА, ф. 44, 82.

¹²⁴ ПУМА, ф. 45, 110.

¹²⁵ ПУМА, ф. 57, 61.

¹²⁶ ПУМА, ф. 148, 131.

¹²⁷ ПУМА, ф. 116, 53.

¹²⁸ ПУМА, ф. 128, 36.

У употреби су биле и огрлице од сребра. Већ поменута Елена Раковић донијела је 1723. године у прђији и сребрну огрлицу са украсима од кристала.¹²⁹ Маријета Иларић 1796. године такође је имала сребрну огрлицу.¹³⁰

У XVIII вијеку су већ изашле из моде чипке, ношене око врата, па тако долази до промјена и у врсти накита који се носио око врата. Ово је вријеме које обилује бисерним огрлицама и може се назвати временом бисера¹³¹, па ни Херцег-Нови није изостао за културнијим срединама када је у питању овај лијеви и луксузни накит.

Бисерне огрлице састојале су се од једне, четири, шест, осам или шеснаест низова. Тако је Јеролима, жена Михаила Мароли, 1713. године добила бисерну огрлицу од шест низова,¹³² а исте године Марија Баколо само од једне ниске,¹³³ Јелена Барбета 1723. године добила је бисерну огрлицу од четири ниске бисера, док у њеној опоручи из 1741. године налазимо и огрлицу од осам ниски бисера.¹³⁴ Још једна жена из породице Барбети, удата за Петра Фонтану 1723. године имала је огрлицу од пет ниски бисера.¹³⁵ Исте године удале су се Јована Петраци и Магдалена кћерка Милутина Миајловића и донијеле су огрлице од бисера, и то Јована од осам низова, а Магдалена од једног низа.¹³⁶

Накит се преносио с мајке на кћерку. То видимо код породице Уголини. Антонија Уголини је у својој прђији, од оца Зуана Гамберини, 1734. године приликом удаје за Клементу Уголини добила скупоцјену бисерну огрлицу са шеснаест низова.¹³⁷ Приликом удаје њене кћерке Марије, 1758. године, за Вићенца Ређо, Антонија и Клементу Уголини дали су јој бисерну огрлицу од осам низова са два златна привјеска.¹³⁸ Исто је случај и код породице Доменика Гвера, који је својој кћерки Малгарити, жени Петра Белотија, приликом удаје 1734. године дао бисерну огрлицу од осам низова.¹³⁹ Та огрлица припала је њиховој млађој кћерки Маријети приликом удаје 1786. године за Ђузепе Иларића.¹⁴⁰ Породица Доменика Гвера имала је и кћерку Катарину, која се 1744. године удала за Зуана Ређо, када је добила огрлицу од шест ниски бисера.¹⁴¹

¹²⁹ ПУМА, ф. 45, 110, 1786.

¹³⁰ ПУМА, књ. 97, 57.

¹³¹ К. Гагро, н. дј., 14.

¹³² ПУМА, ф. 44, 94.

¹³³ ПУМА, ф. 44, 82.

¹³⁴ ПУМА, ф. 75, 110, ф. 136, 10.

¹³⁵ ПУМА, ф. 75, 122.

¹³⁶ ПУМА, ф. 52, 61, ф. 78, 2.

¹³⁷ ПУМА, ф. 116, 44.

¹³⁸ ПУМА, ф. 200, 38.

¹³⁹ ПУМА, ф. 116, 53.

¹⁴⁰ ПУМА, књ. 91, 57.

¹⁴¹ ПУМА, ф. 146, 290.

Петра Горзон је кћерки Стефани, која се удала 1740. године за капетана Јосипа Зифрон, дао једну ниску бисера.¹⁴²

Бисерне огрлице носиле су, може се рећи, искључиво жене италијанског поријекла, осим Стане кћерке Живана Владисавића, брата „илирског грофа“ Саве Владисавића, тајног савјетника руског цара Петра Великог, која се 1717. године удала за Илију Јова Николића,¹⁴³ златара и сина угледног херцеговског и которског златара Николе Јововића¹⁴⁴ алијас племенитог Стратимировића.¹⁴⁵ Њо ј је приликом удаје њена бака Теофана дала у мираз „и бисера у ђердану бисерном“.¹⁴⁶

Поред златних, сребрних и бисерних огрлица, жене су се украшавале и огрлицама од корала. Ове огрлице су израђиване од црвених корала и обично су имале привјесак крст, медаљон. Углавном су их посједовале жене виђенијих становника Херцег-Новог обје вјероисповијести. Стане Риђанин са Топле добила је коралну огрлицу са привјесцима од сребра и са позлаћеним крстом.¹⁴⁷ Милутин Михаилов дао је кћерки коралну огрлицу са три медаљона.¹⁴⁸ Доменико Гвера својим кћеркама Малгарити и Катарини дао је, првој коралну огрлицу са сребрним медаљоном у филигранском раду, а другој само коралну огрлицу.¹⁴⁹ Мишел де Мишел дао је кћерки Занети огрлицу од корала.¹⁵⁰ Савка Телембак, супруга Илије Јовановића Телембака, богатог златара,¹⁵¹ имала је огрлицу од четири низа корала са сребрним привјесцима.¹⁵²

Огрлице од амбре (ћилибара) носиле су се првих деценија XVIII вијека. Израђиване су искључиво од једне ниске ћилибара, а могле су имати и сребрни медаљон као украс.¹⁵³ Ове огрлице посједовале су: Марија Малгарита Балби удата за др Изепа Капело 1706. године,¹⁵⁴ Јеролима Рашевић жена Михаила Мароли,¹⁵⁵ служавка Ивана Буровића, а жена Анибала Гамбаре,¹⁵⁶ и Марија кћерка Крста Маркова из Столива.¹⁵⁷ Као и претходне огрлице, и ове од ћилибара носе жене обје вјероисповијести.

¹⁴² ПУМА, ф. 136, 5.

¹⁴³ П. Шеровић, *Прилози*, 107, 108.

¹⁴⁴ Ђ. Петровић, н. дј., 58, 92.

¹⁴⁵ Исто, 62, 63.

¹⁴⁶ П. Шеровић, *Прилози*, 107.

¹⁴⁷ ПУМА, ф. 12, 4. 1695.

¹⁴⁸ ПУМА, ф. 78, 2.

¹⁴⁹ ПУМА, ф. 116, 53. 1734. ф. 146, 290. 1744.

¹⁵⁰ ПУМА, ф. 100, 128. 1727.

¹⁵¹ Ђ. Петровић, н. дј., 54, 50.

¹⁵² ПУМА, ф. 140, 69.

¹⁵³ ПУМА, ф. 31, 116.

¹⁵⁴ ПУМА, ф. 31, 116.

¹⁵⁵ ПУМА, ф. 44, 94. 1713.

¹⁵⁶ ПУМА, ф. 44, 77. 1713.

¹⁵⁷ ПУМА, ф. 78, 34. 1724.

Перусини - перужини - перосини. - Међу огрлицама најтипичнији су били перузини.¹⁵⁸ То су огрлице састављене од већег или мањег броја зрна спајаних на различите начине. Познати су још из античког доба и континуирано су употребљавани као накит жена у земљама Медитерана. На источној обали јадрана највиши квалитет израде имали су дубровачки.¹⁵⁹

Зрна перузина су рађена филигранском техником чиме је постизала ефекат смјене пуног и празног, и то најчешће од златне жице. Између златних зрна уметани су низови ситнијег и крупнијег бисера или корала.¹⁶⁰ Од једанаест помена перузина у документима само један је био израђен од сребра.¹⁶¹ Перузини су могли бити са једним,¹⁶² два,¹⁶³ десет,¹⁶⁴ четрнаест,¹⁶⁵ шеснаест¹⁶⁶ и двадесет и четири зрна.¹⁶⁷ Један перузин је био састављен од дванаест малих и осам великих зрна.¹⁶⁸

Жене домаћег становништва које су перузин добиле у прђији су: служавка Ивана Буровића,¹⁶⁹ Јеролима Рашевић,¹⁷⁰ Марија Матковић,¹⁷¹ Јевросима Цвијетковић,¹⁷² Стане Николина,¹⁷³ Марија Криловић,¹⁷⁴ Луција Никчевић,¹⁷⁵ Катарина Бјелопавлић¹⁷⁶ и Стане Ломбардић.¹⁷⁷

Исто тако и жене италијанског поријекла носиле су перузине: Јелена Перети,¹⁷⁸ Марија Баколо,¹⁷⁹ Занета кћерка Мишела де Мишела¹⁸⁰ и Марија Каламати.¹⁸¹ По свему судећи, ова врста накита је ношена у херцеговском крају само у првој половини XVIII вијека.

¹⁵⁸ ПУМА, ф. 78, 1.

¹⁵⁹ К. Гагро, н. дј., 20.

¹⁶⁰ Исто, 20.

¹⁶¹ ПУМА, ф. 146, 489.

¹⁶² ПУМА, ф. 200, 38.

¹⁶³ ПУМА, ф. 31, 120.

¹⁶⁴ ПУМА, ф. 44, 77.

¹⁶⁵ ПУМА, ф. 83, 81.

¹⁶⁶ ПУМА, ф. 100, 128.

¹⁶⁷ ПУМА, ф. 83, 81.

¹⁶⁸ ПУМА, ф. 94, 44.

¹⁶⁹ ПУМА, ф. 44, 77.

¹⁷⁰ ПУМА, ф. 44, 94.

¹⁷¹ ПУМА, ф. 78, 1.

¹⁷² ПУМА, ф. 75, 442.

¹⁷³ ПУМА, ф. 78, 5.

¹⁷⁴ ПУМА, ф. 83, 81.

¹⁷⁵ ПУМА, ф. 103, 254.

¹⁷⁶ ПУМА, ф. 103, 306.

¹⁷⁷ ПУМА, ф. 146, 498.

¹⁷⁸ ПУМА, ф. 31, 120.

¹⁷⁹ ПУМА, ф. 44, 82.

¹⁸⁰ ПУМА, ф. 100, 128.

¹⁸¹ ПУМА, ф. 103, 265.

Медаљони - Међу ситним украсним накитом, наилазимо на медаљоне. Њихова функција је била украсна и ношени су као привјесци на златним ланчићима. Бројност у појединим прђијама им је разноврсна и креће се од једног до четири. Израђивани су од сребра, а понеки и са позлатом, често у филигранском раду. На полеђини ових медаљона, у неким случајевима, налазио се осликан лик неког свеца.¹⁸² Сребрне медаљоне у својим прђијама донијеле су: Елена Раковић,¹⁸³ Јована Петраци,¹⁸⁴ Занета Mischie¹⁸⁵ и Маријета Белоти.¹⁸⁶

Прстени - Прстење је било и остало дио накита који је имао своју најчешћу примјену, како код оба пола тако и код разних слојева становништва. Прстење се наводи у двадесет и једном попису прђија и сву су били израђени од злата. Многи су били украшени и са кристалима, камењем у разним бојама, али вјероватно ово није у потпуности припадало драгом камењу, затим са дијамантима, рубинима, топазом.

У XVIII вијеку владало је мишљење да накит има магичну моћ. Сматрало се да прстење омогућава задовољство и моћ, пружа вјерност и значи љубав.¹⁸⁷

Најзаступљеније је било златно прстење без украса. Ово прстење од домаћег становништва посједовале су: служавка Ивана Буровића два златна прстена,¹⁸⁸ Марија Матковић добила је девет златних прстена,¹⁸⁹ Стане Николина је имала један прстен златни турски (un anelo d'oro Turchina),¹⁹⁰ кћерка Тома Криловића из Пераста, која се 1727. године удала у Херцег-Нови за Андрију Албанеза, добила је три златна прстена,¹⁹¹ а Маргарита Миочевећ у својој опоруци написаној 1727. године оставља златан прстен.¹⁹²

По један златни прстен у својим прђијама имале су италијанке које су живјеле у Херцег-Новом, и то: Магдалена Берлани,¹⁹³ Марија Малгарита Балби,¹⁹⁴ Занета кћерка Мишела де Мишела,¹⁹⁵ а четири златна прстена имала је Јелена Томери.¹⁹⁶

¹⁸² ПУМА, књ. 91, 57.

¹⁸³ ПУМА, ф. 75, 110.

¹⁸⁴ ПУМА, ф. 57, 61.

¹⁸⁵ ПУМА, ф. 100, 128.

¹⁸⁶ ПУМА, књ. 91, 57.

¹⁸⁷ К. Гагро, н. дј., 11.

¹⁸⁸ ПУМА, ф. 44, 77, 1713.

¹⁸⁹ ПУМА, ф. 78, 1, 1717.

¹⁹⁰ ПУМА, ф. 78, 5, 1723.

¹⁹¹ ПУМА, ф. 83, 81.

¹⁹² ПУМА, ф. 75, 216.

¹⁹³ ПУМА, ф. 78, 270, 1724.

¹⁹⁴ ПУМА, ф. 31, 116, 1706.

¹⁹⁵ ПУМА, ф. 100, 128, 1727.

¹⁹⁶ ПУМА, ф. 31, 120, 1690.

У трећој деценији XVIII вијека наилазимо на прстење са кристалним каменчићима. Укупно се наводи десет прстена, украшених кристалима. По један овакав прстен посједовале су: Магдалена Варазан,¹⁹⁷ Антонија Уголини,¹⁹⁸ Стефана Зифрон,¹⁹⁹ Анта Пишчевић,²⁰⁰ Марија Албанез је у прђију донијела два златна прстена „са својим кристалима”,²⁰¹ а четири оваква имала је Стане Ређо.²⁰²

Током XVIII вијека у моди је било и прстење украшено разнобојним камењем. У документима се не наводи да ли је ријеч о скупоцијеним врстама камења или не, али је бројност видна. Овакво прстење носиле су може се рећи искључиво Италијанке, осим жене Вуја Миајловића која је у прђији донијела два прстена са црвеним каменом.²⁰³ Од Италијанки прстење са каменом су имале: Марија Амадио и то златни са зеленим каменом,²⁰⁴ Маргарита Белоти златни са три зелена камена и златни са три црвена камена,²⁰⁵ Јелена Барбета у својој опоруци је оставила један прстен са каменом за који се не наводи које је боје био.²⁰⁶ У својој накитом веома богатој прђији, коју је добила од родитеља приликом удаје 1713. године, Марија жена Изепа Баколо имала је поред осталог бројног и скупоцјеног накита и шест прстена са каменчићима.²⁰⁷

Око 1700. године златар Вицензо Перудзи из Венеције пронашао је бриљантни рез дијаманата са 58 пасета, па је драго камење постало најважније у накиту. Да би боју метала прилагодили боји камена, умјесто злата за фасунг се употребљава сребро. Због високе цијене и даље се током вјекова више користио дијамант у облику розете. Људи су вјеровали да дијамант штити од непријатеља и дивљих животиња.²⁰⁸ Дијамант, камен чија је израда достигла своје нове и префињене облике управо у XVIII вијеку, био је модни и луксузни украс на златном прстењу искључиво богатијег сталежа. У херцеговском крају носиле су га само италијанке. Златан прстен са дијамантом у својој прђији имала је Катарина Ређо.²⁰⁹ Два дијамантска прстена била су власништво Марије Баколо.²¹⁰ Савка удовица Николе Расвића са Пода приликом удаје 1741. године за Илију Јовановића Телембака донијела

¹⁹⁷ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

¹⁹⁸ ПУМА, ф. 116, 44. 1734.

¹⁹⁹ ПУМА, ф. 136, 5. 1740.

²⁰⁰ ПУМА, ф. 146, 218. 1743.

²⁰¹ ПУМА, ф. 83, 81. 1727.

²⁰² ПУМА, ф. 78, 5. 1723.

²⁰³ ПУМА, ф. 148, 131. 1724.

²⁰⁴ ПУМА, ф. 78, 34. 1724.

²⁰⁵ ПУМА, ф. 116, 53. 1734.

²⁰⁶ ПУМА, ф. 136, 10. 1741.

²⁰⁷ ПУМА, ф. 44. 82.

²⁰⁸ К. Гагро, н. дј.

²⁰⁹ ПУМА, ф. 146, 290. 1744.

²¹⁰ ПУМА, ф. 44, 82. 1713.

је златан прстен украшен са више рубина.²¹¹ У бројном накиту Малгарите Иларић налазио се и златан прстен са жутом топазом.²¹²

Родитељи су понекад својим кћеркама у прђију давали и накит који је био намијењен за даривање будуће невјестине породице. Тако је Марија Матковић своје мужу Петру Јовановом Турђији на поклон донијела један прстен приликом удаје 1717. године,²¹³ а Лука и његова браћа су сестри Марији Царевић дали један прстен, пар сребрних копчи, два крстића и четири сребрне медаље, што је било намијењено за даривање породице њенога мужа, мајстора Луке Андровића.²¹⁴

Поред до сада описаних врста прстења навешћемо још једну врсту, која се не тако често налази у пописима прђија, а то је вјенчани прстен - вера. Биле су златне или сребрне, а имале су их: Елена Раковић,²¹⁵ Мариета Белоти²¹⁶ и Марија Амадио.²¹⁷

Наруковице - Златне манине, како их налазимо забиљежене у документима (од венецијанског „тапип”,²¹⁸ ношене су током XVIII вијека као дио урбарног накита. Израђиване су од злата, а њихова вриједност зависила је од количине употријебљеног злата и начина израде.²¹⁹ У нашим документима наилазимо искључиво на два типа наруковица, и то: у облику ланчића и у облику „кордуна” (гајтана).

Од домаћег становништва наруковице су посједовале само богатије удаваче и које су се удале за католика. Јаролима Рашевић која се удала за Михаила Мароли,²²⁰ Елена Раковић која се удала за Антона Барбету.²²¹

Јевросима Цвијетковић, Стана Николић и Марија жена мајстора Луке Андровића такође су посједовале златне наруковице.²²² Наведене удаваче и њихови мужеви припадали су православном домаћем грађанству, по свему судећи боље стојећем.

Италијанке које су посједовале златне наруковице биле су: Марија Капело,²²³ Марија Баколо,²²⁴ Маргарита Белоти,²²⁵ Катарина Ређо.²²⁶

²¹¹ ПУМА, ф. 140, 69.

²¹² ПУМА, књ. 91, 57. 1786.

²¹³ ПУМА, ф. 78, 1.

²¹⁴ ПУМА, ф. 160, 18. 1775.

²¹⁵ ПУМА, ф. 75, 110. 1723.

²¹⁶ ПУМА, књ. 91, 57. 1786.

²¹⁷ ПУМА, ф. 78, 34. 1724.

²¹⁸ Боери.

²¹⁹ Ђ. Петровић, н. дј., 31.

²²⁰ ПУМА, ф. 44. 94.

²²¹ ПУМА, ф. 75, 110.

²²² ПУМА, ф. 75, 442.

²²³ ПУМА, ф. 31, 116. 1734.

²²⁴ ПУМА, ф. 44. 82. 1712.

²²⁵ ПУМА, ф. 116, 53. 1734.

²²⁶ ПУМА, ф. 146, 290. 1744.

Мариета Иларић добила је 1786. године, приликом удаје, од своје мајке Малгарите Белоти златне нарукнице, за које се наглашава да су полушпанске.²²⁷ Шпански накит је вјероватно продро на наше тло путем италијанских досељеника, или путем поморства директним путем. Шпанске нарукнице Мариете Иларић, ношене крајем XVIII вијека, говоре да су оне и код нас у моди током цијелог вијека, самим тим што су добијене на дар од њене мајке Малгарите, старије кћерке Доменика Гвера, која се 1734. године удала за Петра Белотија.²²⁸

Gioiello - Поред побројаних врста накита, у херцеговској архивској грађи налазе се подаци и о посебној врсти накита, означеној у документима као *gioello*. *Gioello*, односно *gioiello*, значи у италијанском језику скуп више драгог камења, које је заједно спојено, тако да чини посебан украс. Тај термин значи и накит, израђен од сребра или злата без драгог камења.²²⁹ За сада смо у немогућности да нађемо адекватан превод на наш језик, па смо због тога задржали италијански назив. Ту врсту накита су посједовале богатије удаваче. Његова љепота зависила је од богатства украса - од драгог камења и бисера, као и од саме израде.

Јелена Рашовић је имала у својој прћији овај украс обогаћен са дванаест бисера.²³⁰ Марија Баколо је такође посједовала ову врсту накита.²³¹ Иван Буровић је својој служавки дао један такав накит са дванаест бисера,²³² а исти такав посједовала је и Јована Петраци.²³³ Веома скупоцјен је био *gioello* који је добила Занета, кћерка Мишела де Мишела, а имао је драги камен и шеснаест бисера.²³⁴ Малгарита Белоти је приликом удаје добила од родитеља један златни *gioello* са неколико бисера.²³⁵ исти такав је посједовала и Савка Раевић,²³⁶ као и Анета Гамберини.²³⁷ *Gioello* са фигуром свеца имала је приликом удаје Катарина Ређо,²³⁸ а накит украшен крстом имала је у својој прћији Стане Терзић из Мокрина.²³⁹

Розете златне - брошеви - Брошеве су углавном посједовале имућније становнице Херцег-Новога. Они су могли бити од злата или сребра и обично су били у облику розете. Сребрна розета припадала је Марији

²²⁷ ПУМА, књ. 91, 57.

²²⁸ ПУМА, ф. 116, 53.

²²⁹ Н. Томасео.

²³⁰ ПУМА, ф. 44, 94. 1713.

²³¹ ПУМА, ф. 44, 82. 1713.

²³² ПУМА, ф. 44, 77. 1717.

²³³ ПУМА, ф. 57, 61. 1723.

²³⁴ ПУМА, ф. 100, 128, 1727.

²³⁵ ПУМА, ф. 116, 53. 1734.

²³⁶ ПУМА, ф. 140, 69. 1741.

²³⁷ ПУМА, ф. 146, 218. 1743.

²³⁸ ПУМА, ф. 146, 290. 1744.

²³⁹ ПУМА, ф. 90, 14. 1768.

Балби.²⁴⁰ Златна розета са драгим каменом била је власништво Магдалене Варазан,²⁴¹ а Анђе Миајловић посједовала је златну розету у облику цвијета са бисерима.²⁴²

Крстићи и крунице - бројанице - Ови дјелови религиозног накита нашли су своје мјесто у пописима прђија жена XVIII вијека у Херцег-Новоме. Крстићи су израђивани од злата и сребра, а украшавани су кристалним каменчићима, сребрним гранулама или сличицом неког свеца. Крунице и крстиће је посједовало становништво обје вјероисповијести.

Марија Баколо имала је крстић који је имао облик оних крстова које су Капуцини носили.²⁴³ Сребрни крстић са малим кристалима добила је у прђији Анзола Фонтана.²⁴⁴ Два крстића, мањи сребрни а други већи од сребра и бакра са кристалима, припадали су Јовани Петраци,²⁴⁵ Магдалена Варазан је од оца Милутина добила златни православни крст.²⁴⁶ Марија Албанез је у власништву поред осталог имала и један сребрни крстић.²⁴⁷ Доменико Гвера је кћерки Малгарити поклатио сребрни крстић са ликом св. Јелене.²⁴⁸ Марија Царевић посједовала је два мала златна крстића која су била намјењена за поклон мужевљевој породици.²⁴⁹ Крстић са ликом свеца добила је од своје мајке Малгарите Марета Белоти.²⁵⁰

Бројанице су израђиване од ћилибара. Од црног ћилибара бројанице је имала жена Јована Чурућије са сребрним украсима и једним viseћим украсом који је био у облику јабуке и са малим крстићем.²⁵¹ Марија Криловић имала је такође бројанице од ћилибара са viseћим украсом од јабуке и са двадесет и четири мала украса.²⁵² Бројанице са сребрним viseћим јабучастим украсом и крстићем припадале су Елени Лазаревић.²⁵³

Бритоле - ножићи - Већ од XIV вијека ножиће у корицама - бритоле - носиле су жене око појаса, на Јадрану а касније и у његовом ближем копненом залеђу.²⁵⁴ Вјесковима су задржали своју украсно употребну функцију. Бритоле су украшаване сребром или су израђиване од сребра. Понекад су само дршка и ланац били од сребра, а у неким случајевима

²⁴⁰ ПУМА, ф. 31, 116. 1706.

²⁴¹ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

²⁴² ПУМА, ф. 148, 131. 1724.

²⁴³ ПУМА, ф. 44, 82, 1712.

²⁴⁴ ПУМА, ф. 75, 122, 1723.

²⁴⁵ ПУМА, ф. 57, 61. 1723.

²⁴⁶ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

²⁴⁷ ПУМА, ф. 83, 81. 1727.

²⁴⁸ ПУМА, ф. 116, 53, 1734.

²⁴⁹ ПУМА, ф. 160, 18.

²⁵⁰ ПУМА, књ. 91, 57. 1786.

²⁵¹ ПУМА, ф. 78, 1. 1717.

²⁵² ПУМА, ф. 83, 81. 1727.

²⁵³ ПУМА, ф. 103, 300. 1731.

²⁵⁴ Ђ. Петровић, *Дубровачко оружје у XIV веку*, Београд 1976, 45.

ланац је био златни. Техника којом су израђиване бритоле је најчешће филигранска, најоучљивије код оних бритола које су биле од сребра.

Бритоле су се „синђирима” (ланчић) качиле око струка, а биле су смјештене у кожним корицама. Бритоле су најчешће у XVIII вијеку у херцеговском крају носиле жене домаће популације обје вјероисповијести, док их Италијанке имају само до средине XVIII вијека.

Од жена домаће популације бритоле су посједовале: Јована Пишчевић,²⁵⁵ Марија Матковић,²⁵⁶ Магдалена Миајлова,²⁵⁷ Марија Криловић,²⁵⁸ Савка Раевић,²⁵⁹ и Деспа Чурђић.²⁶⁰ Од Италијанки бритоле су посједовале: Марија Баколо,²⁶¹ Занета Ређо,²⁶² Малгарита Белоти.²⁶³

Curavescio - *Curavescio*²⁶⁴ су мали сребрни штапићи који су служили за чишћење ушију. Иако је овај предмет имао искључиво употребну функцију, у пописима рђија увијек је пописиван заједно са накитом. *Curavescio* је имао своју примјену током цијелог XVIII вијека, али га налазимо побљеженог код свега три удаваче, и то: Јоване Циетовић,²⁶⁵ Занета Ређо²⁶⁶ и Мариета Иларић.²⁶⁷

Побројани и описани накит, који су носиле жене у Херцег-Новоме у XVIII вијеку, а који се налази пописан у поменутиим списима Политичко-управног млетачког архива у Архиву Херцег-Новог, рјечито говори о акултурацијским процесима који су се свакодневно одвијали на овом простору, на посредан или непосредан начин између становништва домаће популације православних и католика, као и досељног италијанског живља.²⁶⁸

Са стицањем већих економских моћи домаће становништво није накит куповало само код домаћих златара, већ га је набављало и са стране. То је претежно био накит европског поријекла и носио је печат модних кретања и трендова у тадашњој Европи. Ипак, избог накита је ван традиционалног фиксираног костима, гдје је он углавном био обичајем прописан и припадао важном систему невербалне комуникације, подлегао индивидуалном схватању љепог или вриједног, али увијек у оквиру владајуће културе.

²⁵⁵ ПУМА, ф. 22,3. 1702.

²⁵⁶ ПУМА, ф. 78, 1. 1717.

²⁵⁷ ПУМА, ф. 78, 2. 1723.

²⁵⁸ ПУМА, ф. 83, 81. 1727.

²⁵⁹ ПУМА, ф. 140, 69. 1741.

²⁶⁰ ПУМА, књ. 99, 35. 1744.

²⁶¹ ПУМА, ф. 44, 82, 1712.

²⁶² ПУМА, ф. 100, 128. 1727.

²⁶³ ПУМА, ф. 116, 53. 1734.

²⁶⁴ Босри

²⁶⁵ ПУМА, ф. 57, 61. 1723.

²⁶⁶ ПУМА, ф. 100, 128. 1727.

²⁶⁷ ПУМА, књ. 91,57. 1786.

²⁶⁸ Ђ. Петровић, н. д., 26.

Узрок што се накит XVIII вијека није одржао, ни сачувао, вјероватно лежи у тешким временима када је био неопходан за одржавање голог живота. Озбиљан разлог представља и његова крхкост и ломност. Метални дјелови често су били аплицирани на текстилним подлогама или повезани нитима које су се временом кидале и пропадале. Поред тога, због промјене моде и укуса долази до преправки накита. Један од важних разлога је и његова приватност.²⁶⁹

Израђиван је наручиван, купован и поклањан увијек са неком личном и интимном намјером, што се као његова карактеристика задржало и данас, мада су се начин живота, социјални односи као и културне комуникације измјенили. Данас се он такође скрива на тајним мјестима, чешће у сефовима банака, и ријетко се, ако је изузетно вриједан, приказује у јавности. Ово се особито односи на накит традиционалног костима који се носи најчешће у ријетким приликама - свадбе, рођења и понеке значајније свечаности. Када би га извјесни љубитељи и сакупљачи локалног накита, или они чије је он породично наслеђе, приказали широј јавности, вјероватно бисмо наишли на дјелове накита које још не познајемо и који још нису истражени и индетификовани.

Dragana Radojičić

JEWELRY IN THE HERCEG NOVI REGION, IN THE 18TH CENTURY

Summary

Jewelry is an indication of rising economic potentials of a community, its prosperity and wealth.

Studies of jewelry offer an overview of economic and cultural developments of an environment.

Material status was almost irrelevant when jewelry was concerned. Numerous local goldsmiths met the requirements of the population of Herceg Novi. Some 20 types of jewelry suggest that the female inhabitants in the area, of all social groups and religions, loved jewelry.

The traditional jewelry which was, together with formal dress of the native land, brought to Herceg Novi by the immigrants from Herzegovina

²⁶⁹ К. Гарго, н. дј.,

in early 18th century, was utilized throughout the century by the indigenous middle-class population, too. Some of the local products of goldsmith's trade designed for practical use became accepted by the Italian immigrant population as well, although the Italian immigrants brought to their new environment European jewelry, i.e. the kind of jewelry which was fashionable in European countries in the 18th. century and which was worn by members of the middle-class, in particular the upper middle-class.

The beautiful and luxurious jewelry which was part of the dowry of a marriageable girl was meant to represent the girl's family and its economic power. Consequently, it was a clear proof of social influence and social standing.

